e*forum

Tilman Kasten a Václav Petrbok k Ceně Otokara Fischera

(E*forum, 12. 07. 2017)

Cena Otokara Fischera byla v prvním ročníku udělena Tilmanu Kastenovi za knihu o valdštejnských románech Alfreda Döblina a Jaroslava Durycha Historismuskritik versus Heilsgeschichte – Die Wallensteinromane von Alfred Döblin und Jaroslav Durych *(Kritika historismu versus dějiny spásy, Böhlau 2016). Cena byla slavnostně předána spolu s Cenou F. X. Šaldy ve čtvrtek 29. června 2017 v Museu Kampa. Publikujeme proslov Tilmana Kastena s krátkými ukázkami z jeho knihy a laudatio napsané a proslovené Václavem Petrbokem. Další informace o Ceně Otokara Fischera a oceněné práci na www.ipsl.cz/cof.*

ej

Tilman Kasten ke své knize a z ní

Vážená poroto,
vážené dámy, vážení pánové,

mám velikou radost, že mohu dnes za svou práci převzít Cenu Otokara Fischera. V mé knize jde „pouze“ o rozbor dvou románů; je to do jisté míry jakási literárněhistorická případová studie. Na rozdíl od experimentálních věd si samozřejmě nemůže klást žádné nároky na reprezentativnost; doufám nicméně, že může obohatit budoucí výzkum česko-německých literárních vztahů. Na příkladu krátké pasáže, jež pojednává o historii německého překladu Durychova *Bloudění*, bych chtěl ozřejmit, v čem by mohl mimo jiné spočívat možný přínos mojí práce.

„Pavel/Paul Eisner se chopil překladatelské iniciativy již roku 1927, tedy už dva roky před publikací českého originálu. Překlad vyšel na podzim roku 1933 v mnichovském nakladatelství Piper v nákladu 4000 exemplářů. Roku 1934 pak následoval překlad menší trilogie *Rekviem* (německy *Die Kartause von Walditz).* Oba překlady byly produktem neúnavných snah Pavla/Paula Eisnera o prostředkování mezi kulturami, nebyly žádnými obyčejnými pracemi na objednávku. Jeho zájem o Durychův román […] dalece přesahuje pouhé pořízení překladu a svědčí o silné identifikaci s textem. […] Na straně nakladatelství Eisner natrefil mimo jiné na židovského podílníka Roberta Freunda (1886–1952) pocházejícího z Čech, který se v nakladatelství Piper angažoval od roku 1926 […]. Freund využil svých kontaktů v Československu, také aby dopomohl

nakladatelství a Durychovu textu k většímu ohlasu.“ (s. 380–381)

Eisner se svým překladem od počátku spojoval velké naděje. V historickém románu katolického spisovatele Durycha tak viděl alternativu k dílům takového Jaroslava Haška nebo Karla Čapka, která kritizoval jako racionalistická. Tito autoři podle Eisnera určovali v Německu obraz české literatury, a tím i českého národa obecně. Svým „Antišvejkem“ chtěl Eisner iniciovat překladatelsko-literární protikánon, který měl v zahraničí zprostředkovat jiný, totiž zduchovnělý obraz české národní identity.

Historie německého *Bloudění* tedy vede přímo do nitra debat o problematice identity německo- i českojazyčného pražského Žida Pavla/Paula Eisnera. A nejen to: Dotýká se také tehdejší literární a kulturní politiky, diskursů o prostředkování literatury a literárním překladu.

Když pak překlad na podzim roku 1933 vyšel v mnichovském nakladatelství Piper pod názvem *Friedland. Ein Wallenstein-Roman*, mnoho kritiků jej vůbec nepovažovalo za překlad z češtiny. Část německé kritiky, která nedisponovala znalostmi české literatury, text prakticky neuměla zařadit. Proč tomu tak bylo? Dovolím si ještě jednou citovat ze své knihy: „Na tomto místě může být jen naznačeno, že podobu knihy v mnohém ovlivnil společenský a politický kontext. Eisner tak třeba důsledně používal německé ekvivalenty jmen fiktivních protagonistů (Angelika a Georg), škrtl několik kapitol, které se zaměřují především na aspekty české historie a kritiku kléru […]. Konečně titul *Friedland – Ein Wallenstein-Roman* je modifikací reagující na německý knižní trh, neboť je tímto způsobem vyzdvižena souvislost s ‚německou‘ valdštejnskou tematikou. Tomu odpovídala i reklama nakladatelství poukazující na obzvlášť barvité znázornění událostí, – cituji – ‚jež se odehrávají na německé půdě‘. Kromě toho není v knize jediné místo, podle kterého by se dalo poznat, že se jedná o překlad z češtiny. Eisner se kvůli svému židovskému původu musel skrýt za pseudonym Marius Hartmann-Wagner.“ (s. 382–383)

Porovnáme-li podobu a recepci *Friedlandu* s Eisnerovými zprostředkovávacími intencemi, musíme připustit, že překladatel pravděpodobně selhal. A opravdu: Eisnerův, respektive Durychův „Antišvejk“ nedokázal Haškův román z německého knižního trhu vytlačit – pomysleme jen na nový překlad *Švejka* z roku 2014. Zatímco literární prostředkování *Švejka* pokračuje po (zdánlivě) přímé trase až do naší současnosti, Eisnerův *Friedland* stojí z naší dnešní perspektivy na „slepé koleji“.

Vžijeme-li se ale do Eisnerovy situace, řekněme v roce 1929, bude nám jasnější, že tehdejší situace byla otevřená, plná možností; nebo obecněji: že ani literární historie není sledem nutností. Není třeba spekulovat o tom, „co by bylo, kdyby“. Poučné je už to, když se člověk podívá, kolik různých možností jednání a získávání zkušeností se otevřelo účastníkům jedné konkrétní situace. Na jejich základě pak lze totiž lépe pochopit, co se skutečně stalo. Neboť, jak říká historik Alexander Demandt: „Obraz možného určuje podobu skutečného.“ A tak doufám, že příběh *Friedlandu* dokáže právě proto, že vede na „slepou kolej“, vrhnout více světla na širší oblasti tehdejších

česko-německých literárních vztahů. Mohli bychom se ptát dál: Čemu nás může naučit příběh přinejmenším částečného selhání v souvislosti s (nám nutně známějšími) úspěchy v prostředkování literatury a kultury?

Místo abych rozvíjel odpovědi na tyto a další možné otázky, rád bych svou řeč ukončil. Skončím díkem za Vaši pozornost a velikou čest, které se mi ve formě Ceny Otokara Fischera dostalo. Můj dík je o to srdečnější, že ho formuluji s vědomím toho, že historie *mé* práce mohla probíhat takto, anebo také úplně jinak.

Překlad Petra Grycová

Václav Petrbok o Tilmanu Kastenovi

Milý Tilmane, milá Kateřino, milé dámy a pánové,

za to, že jsme se tu, „sebranka“, dnes v tomto obsazení sešli při předání Fischerovy ceny, bychom měli být vděčni rovněž bezmála všudypřítomné „ženě bez tváře“. A přesto ji všichni známe. Její hlas k nám promlouvá v pražských tramvajích a autobusech… A nejen tam, například i na českých poštách – od ní pochází hlášení pro nevidomé. Kdo to je? Dagmar Hazdrová, která se podílela na srpnovém protiokupačním vysílání v královéhradeckém studiu Československého rozhlasu. Po odstřihnutí pražského rozhlasového studia fungovalo nadále právě ono královéhradecké díky mnichovské Svobodné Evropě, která mu poskytla své vlny a vysílací frekvence. Za toto zprostředkování informací o aktuálním dění srpnových dnů osmašedesátého roku musela paní Hazdrová dalších dvacet let plést svetry a pod cizím jménem překládat technickou dokumentaci. „Nikdy jsem ale do té doby nepoznala tolik laskavých a hodných lidí,“ dodává.

A právě halasně jásavý výkřik zastávky „Svatoplukova“ od této dámy očaroval asi před šestnácti lety dnešnímu laureátovi. Jde o frekventovanou zastávku tramvaje pod Nuselským mostem, obklopenou dalšími ulicemi pojmenovanými podle bájných i reálných knížat země české i moravské. Tam se nacházel hotel, dočasný domicil skupiny erfurtských studentů, die in Prag auf Studienreise verweilten. Sva-to-plu-ko-va. Pak prý že čeština je jazyk nelibozvučný! Mohou za to obě slabiky -va- na počátku a konci tohoto zvučícího slovanského jména? A přes jazyk, jeho melodii, tón, snad i etymologii – Pavle Eisnere, slyšíš? – došlo k studentovu sblížení s městem a lidmi. A kulturou, současnou i minulou. Tilman Kasten odešel tedy z Duryňska do centra Předních Rakous, též za svou budoucí ženou Amelie, a to i proto, že z většího odstupu se věci jeví nezaujatěji. Náklonnost a předsevzetí uvažovat a psát o česko-německých kulturních setkáváních i míjeních si už vezl s sebou. Vynořil se mu přitom jaksi mimoděk i rodinný, do té doby ostatně málokdy zmiňovaný příběh. A sice babiččina předválečná a válečná léta v Mährisch Trübau. Či Moravské Třebové, chcete-li. A následné vyhnání. Tento další aspekt rovněž zájem o české záležitosti stimuloval, na druhé straně ale Tilmanovi pomáhalo postupné pronikání do českého jazyka

a literatury porozumět i prostředí svých německojazyčných předků, našich někdejších krajanů. Tedy i části sebe sama…

Tilmanova náklonnost, předsevzetí a úsilí zůstaly, přetrvávají a jsem přesvědčen, že přes nemalé překážky přetrvají i nadále. Svědčí o tom i dnešní oceněná disertace, též příběh o heroickém (a místy až tragikomickém či paradoxním) pokusu ustanovit soulad mezi intencí autorů a jejich překladatelů na jedné straně a mluvčími literární a kulturní veřejnosti oné doby. Kritikové na obou stranách administrativní, jazykové, politické, mentální hranice vyžadovali stále více jednoznačnější, heroičtější, závaznější výklad díla, člověka, světa. Jen tu heroičnost shledávali každý někde jinde. Jak bylo možné jinak, když šlo „jen“ o české dějiny a jejich aktualizaci v třicátých letech minulého století v česko-německém kontextu? Úvahy o latentním či skutečném (kulturním) ne-porozumění, opět s příměsí paradoxu či ironie, čtu ale, Tilmane, i v Tvých studiích o Boženě Němcové a jejích pozitivně promítaných obrazech Slovenska v polovině předminulého století. Anebo v důkladném kulturněhistorickém rozboru fenoménu veřejných zápasů v padesátých letech minulého století s takřka detektivní zápletkou o exotickém „muži s maskou“, někdejším brněnském českém fašistovi Františku Křivinkovi.

Jak vidíme, kulturní zprostředkování a jeho studium nemůže být a není úplně nevinnou záležitostí. Vyžaduje vkus, soustředění, vytrvalost, odborné i společenské angažmá. A rovněž nemalou empatii. Vede nás nakonec k sobě samým, ujasňování si své vlastní pozice. A to nasloucháním, teprve následně obohacováním se – a zajisté také odmítáním – myšlenek toho druhého, svobodného člověka, s nímž ale nesmím zacházet – jak to pojmenoval Martin Buber – jako s věcí. Je třeba toho druhého oslovit a čekat, co mi sám o sobě řekne. Nemylme se, v našem případě jde o nové, historické, kontextualizované čtení, dialog se všemi, kterých se proces toho, co nazýváme literární transfer, týká: s autorem, překladatelem, nakladatelským agentem, nakladatelem, kritiky, čtenářstvem a jak už jsem naznačil, koneckonců i se sebou samým, svými postoji a předsudky o druhých i o sobě…

Děkuji Ti, Tilmane, za tuto možnost introspekce, za pohled odvedle, známý, a přece jiný. Myslím, že Ti nemůžeme být dost vděčni za zpochybňování domnělé (sebe)jistoty, že už máme v těchto věcech jasno. Ten, po němž je cena, jejímž si prvním nositelem, pojmenována, to dobře věděl. Čteme kupříkladu v jeho básni *Kritik*:

Být rozprouděn jak řeka;
a klenout přes sebe most.
Být v prorvách doma i v horstvech;
a všude se tvářit jak host.
V poznatků sluje se vrývat;
a nemít na žádném dost.
A jedno jediné neznat:
blaseovanost.

Gratuluju Ti a přeju Ti i Tvým vše dobré.
A vám, milí přítomní, děkuju za pozornost.

www.ipsl.cz